

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ Й УЧНЯ

Вікторія Ільман

Корекційно-розвивальна робота в першому класі сільської школи як умова забезпечення навчальної успішності учнів

Проблема психологічної готовності дітей до навчання в школі в наш час стає все більш актуальною. Це насамперед пов'язано з освітніми реформами які відбуваються в країні. Реформа загальноосвітньої школи, яка передбачає навчання дітей з шестирічного віку, поставила завдання більш глибокого психологічного аналізу рівня психологічної готовності дітей до школи. Готовність до шкільного навчання – одна з умов цілісного гармонійного становлення та розвитку особистості, її успішного перебування в шкільному колективі та активного включення в освітній процес.

Своєчасна діагностика та корекція рівня психологічної готовності обумовлює успішність навчання та розвитку дитини, її здатність адаптуватися до нових умов і реалізувати власні потенційні можливості. Варто зазначити, що необхідність проведення корекційно-розвивальної роботи стосується сільської школи навіть в більшій мірі ніж міської. Якщо в місті проблему готовності дітей до навчання допомагають вирішувати групи передшкільної підготовки та психологи, то в умовах сільської місцевості це досить проблематично. Багато сільських дітей виявляються недостатньо підготовленими до навчання в школі. Значна частина майбутніх першокласників не відвідує дитячий сад, в сільській школі часто просто немає посади психолога та й інтелектуальна атмосфера в родині є недостатньою для розвитку майбутнього першокласника. Спостерігаються такі негативні тенденції, як: втрата сільською громадою традиційних моральних цінностей, криза сільської родини, зниження ролі й авторитету сільського вчителя. Ці труднощі характерні для всіх сільських шкіл країни, але долаються по-різному, з урахуванням місцевих умов, матеріальних і кадрових можливостей.

Діти з низьким рівнем готовності здатні розчаруватися в школі, адаптація до школи у них протікає набагато важче, з'являються різні труднощі навчання, які послабляють інтерес до навчання. У таких дітей в більшості випадків відзначаються порушення стану здоров'я, насамперед емоційної сфери, виникають специфічні реакції: страхи, зриви, загальмованість, істеричні реакції. Тому, можна припустити, що саме готовність дитини до

навчання забезпечує її успішність у освоєнні навчальної програми. Я. Коломинський, Є. Панько відзначали, що «успіхи в навчанні багато в чому визначаються готовністю до навчання в школі» [6, с. 6].

Метою статті є визначення впливу системи корекційно-розвивальних заходів на розвиток рівня психологічної готовності першокласників.

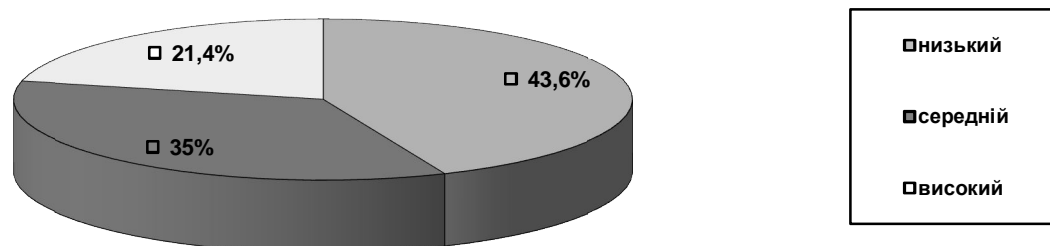
Тема психологічної готовності дітей до навчання у школі не нова в наукових дослідженнях. У вітчизняній психології теоретична розробка проблеми психологічної готовності до шкільного навчання заснована на працях Л. Божович, Л. Венгера, Л. Виготського, Н. Гуткіної, Д. Ельконіна, Т. Кондратенко, В. Котирло, О. Кравцової, С. Ладивіра, Н. Нижегородцевої, О. Проскури, О. Усової та ін.

Попри існування великої кількості різноманітних публікацій, програм, покликаних забезпечити психологічну готовність дітей до шкільного навчання, бракує методичних розробок, які б допомогли вчителю ефективно побудувати роботу з профілактики і корекції психологічної готовності дітей до навчання.

Постає задача організації психологічної допомоги дітям з метою забезпечення рівних стартових можливостей для навчання в сільській початковій школі.

На етапі констатації дослідження було визначено рівень психологічної готовності до навчання сільських першокласників. Дослідженням було охоплено 220 сільських першокласників, з якими було проведено діагностику рівня психологічної готовності дітей до навчання в школі.

Результати діагностики рівня психологічної готовності першокласників добре простежуються з діаграми (рис. 1).

*Рис. 1. Результати діагностики рівня психологічної
готовності сільських першокласників*

Як видно з діаграми, більшість досліджуваних має низький рівень психологічної готовності – 45 %. Середній рівень має 34,1 % дітей і 21,7 % – високий. Це свідчить про те, що психологічна готовність сільських першокласників має недостатній рівень.

Щоб змінити стан речей ми розробили програму, яка отримала назву «Успішний першокласник» та склали цикл корекційно-розвиваючих занять для експериментальної групи. Програма «Успішний першокласник» передбачає можливість її використання не тільки шкільним психологом, але і вчителем. Основною причиною є відсутність посади психолога в більшості сільських шкіл.

Основними принципами програми стали: єдність розвитку, навчання і виховання; облік вікових і індивідуальних особливостей дітей; комплексний підхід, систематичність, послідовність, варіативність, творча активність, доступність.

Програма передбачала вирішення наступних задач:

1. Формування позитивного ставлення до школи.
2. Розвиток пізнавальних здібностей.
3. Формування навичок спілкування і спільної діяльності
4. Розвиток емоційно-вольової сфери і навичок адекватної соціальної поведінки першокласників.
5. Допомога учням усвідомити нові вимоги, формування внутрішньої потреби у виконанні цих вимог.
6. Надання психологічної підтримки учням.
7. Створення сприятливого психологічного клімату в класі.
8. Сприяння розвитку творчого потенціалу і встановленню норм у взаєминах з однолітками та педагогом.
9. Встановлення довірливих стосунків з вчителями.

Рішення цих задач передбачає взаємну адаптацію дитини, що прийшла вчитися, із соціально-педагогічного середовища, в якому відбувається її навчання. З одного боку, докладаються спеціальні зусилля для того, щоб підвищити рівень готовності дитини навчатися, включатися в систему педагогічної взаємодії. З іншого боку, сама взаємодія, її форми і зміст модифікуються відповідно до особливостей дитини і її можливостей.

Комплексна корекційно-розвивальна діяльність повинна проводитись педагогом відразу в двох напрямках: з дитиною та родиною. Безумовно, задачі діяльності на кожному з напрямків різні, але мета одна – допомогти дитині перебороти шкільні труднощі. Тому розроблена програма складається з блоків, які передбачають різні суб'єкти впливу та здійснення роботи – учня, вчителя й батьків.

Модуль «**Учень**» включає такі напрямки:

1. Корекційно-розвивальні заняття з підвищення рівня психологічної готовності першокласників до навчання.
2. Комплекс розвиваючих вправ та ігор для застосування вчителем під час навчально-виховної діяльності.

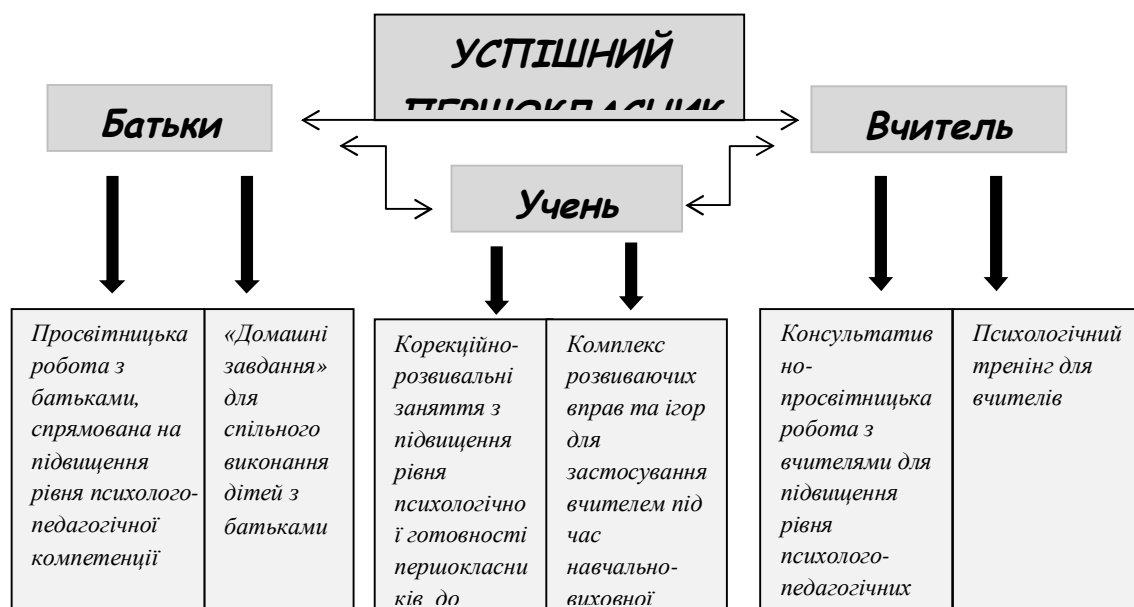
Модуль «**Батьки**» теж має свою структуру:

1. Просвітницька робота з батьками, спрямована на підвищення рівня психолого-педагогічної компетенції батьків, яка побудована у вигляді групових бесід.
2. Домашні завдання» для спільного виконання дітей з батьками.

Модуль «**Вчитель**»:

1. Консультативно-просвітницька робота з вчителями для підвищення рівня психолого-педагогічних знань.
2. Психологічний тренінг для вчителів.

Структура розробленої програми добре простежується на схемі (рис. 2.).

Рис. 2. Структура програми «Успішний першокласник»

Розглянемо зміст програми.

Модуль «Учень». Поступивши в школу, дитина стає школярем не відразу. На думку В. Давидова, це становлення, тобто, входження дитини в шкільне життя, яке відбувається протягом початкової школи, і поєднання рис дошкільного дитинства з особливостями школяра буде характеризувати цілий період молодшого шкільного віку.

Труднощі і проблеми дітей як у навчанні, так у психічному й особистісному розвитку обумовлюються недостатнім рівнем психологічної готовності до шкільного навчання. Такі діти мають потребу в цілеспрямованій корекційній допомозі.

Корекційна робота з підвищення рівня психологічної готовності сільських першокласників до навчання проводилась за декількома напрямками: розвиток пізнавальних процесів, емоційно-вольової сфери, мотивації навчання, сфери міжособистісного спілкування.

Вся структура занять має ігрову форму. Адже саме в грі діти відтворюють соціальні відносини, освоюють дорослі ролі, опановують дії і вчинки, недоступні поки що в реальному житті. Групові ігри з однолітками допомагають дитині вибудувати систему взаємин, визначити межі свого психологічного простору, освоїти навички взаємодії в колективі.

Окрім корекційно-розвивальних занять з першокласниками до модулю «Учень» було включено комплекс розвиваючих вправ та ігор для застосування вчителем під час навчально-виховної діяльності. В останні роки в Україні видано ряд праць, які переконливо обґрунтовують необхідність використання в навчальному процесі різноманітних ігор і пропонують багатий ігровий матеріал для розв'язання навчальних завдань.

Безперечно ведучою діяльністю в молодшому шкільному віці є навчальна діяльність, але гра продовжує впливати на розвиток пізнавальних процесів, властивостей і станів особистості учнів та її застосування допомагає першокласникам швидше адаптуватися до школи.

Тому гра є одним з ефективних методів навчання в 1 класі і прийомом роботи в наступних класах. Учитель зобов'язаний спонукати батьків до збереження у дітей ігрової діяльності, натомість вони навпаки частіше вимагають, щоб шестирічна дитина побільше навчалася, читала, а не грала. У результаті найважливіший компонент повноцінного психічного розвитку дитини при переході від дошкільного віку до шкільного виявляється викинутим з її життя.

Ігри, що пропонувалися вчителям початкових класів для застосування на уроках, побудовано відповідно до предмета уроку, тому вчитель мав змогу самостійно включати їх в навчальний процес в залежності від мети уроку.

Модуль «Батьки». Безперечним фактом є те, що рівень готовності дитини до школи визначається внеском її родини у підготовку до школи.

Дуже часто шкільні невдачі дітей, важке входження в колектив, невміння й небажання вчитися – результат батьківських прорахунків і помилок, відносин, що панують у родині, та життєвих орієнтацій, які в ній засвоюються. Деякі батьки пред'являють своїм дітям завищені вимоги до навчання і поведінки своєї дитини, не враховуючи вікові й індивідуальні психологічні особливості.

Одним з можливих способів подолання названих труднощів є популяризація психологічних знань серед батьків метою якої є пошук і визначення таких способів нормалізації життя в родині, які в найменшому ступені обмежували б розвиток й інтереси особистості дитини. Як показує аналіз педагогічної практики, шкільна психологічна служба не забезпечена програмами підготовки батьків до зміни соціальної ролі дитини в передшкільний період і тому така робота зазвичай носить стихійний, хаотичний характер і не вирішує всього комплексу проблем.

Сьогодні вчитель і батьки повинні бути партнерами у вихованні дітей, а це означає рівність сторін, взаємна повага і зацікавленість в успішному співробітництві, що неминуче призводить до пошуку нових форм взаємодії школи і родини.

Завданнями проведення психологічних семінарів для батьків стали: розширення можливостей розуміння своєї дитини, підвищення психологічної компетентності їх у питаннях психологічної готовності дітей до навчання в школі; усвідомлення ними ролі психологічної підтримки дітей на адаптаційному етапі, формування умінь надавати психологічну підтримку дітям, а також забезпечення прийняття батьками на себе визначеної відповідальності за те, що відбувається з їх дитиною в школі.

Допомога батьків на першому етапі шкільного життя, увага до успіхів і невдач, терпіння, обов'язкове заохочення старань і зусиль, емоційна підтримка безумовно допомагають першокласникові відчутти значимість своєї діяльності, сприяють підвищенню самооцінки дитини, її впевненості в собі. Але, нажаль, в даний час спостерігається тенденція послаблення ролі спілкування дитини з дорослими членами сім'ї. Дефіцит вільного часу у батьків призводить до дефіциту спілкування з дітьми, сприяє відчуженню членів сім'ї один від одного, втраті взаєморозуміння і, зрештою, створює непотрібну і здебільшого шкідливу дистанцію між дітьми й батьками.

З метою подолання вищезазначених проблем до модулю «Батьки» було включено такий вид корекційної роботи як «домашні завдання» для спільного виконання дітей і батьків.

Виконуючи творчі «домашні завдання» (малювання, аплікація, конструювання з природних матеріалів і т.д.) батьки не тільки допомагають дітям виконати завдання, але й переборювати емоційні проблеми та завоювати довіру дитини. У такій взаємодії батьки і діти беруть участь на рівних, тобто є партнерами, переживаючи величезну радість, від спілкування один з одним.

Модуль «Вчителі». Умови навчання в сільській школі вимагають від учителя різноманітних форм і методів роботи. Поряд з навчанням дітей за досить складною навчальною програмою вчитель змушений заповнювати недоліки їхнього дошкільного розвитку, що вимагає ґрунтовних знань про особливості психічного розвитку дитини. З цією метою було проведено ряд семінарів для вчителів початкових класів.

Додатково для вчителів початкових класів з метою розвитку у них таких професійно важливих якостей, як ефективний стиль професійної діяльності, уміння успішно спілкуватися з колегами по роботі, учнями та їх батьками, позитивного ставлення до дитини, емоційного прийняття молодшого школяра, було проведено психологічний тренінг. Тренінг складався з п'яти циклів: «учитель-родина», «учитель-клас», «учитель-учень», «учитель-школа», «я-учитель».

Завданнями занять з вчителями стали: розвиток інформаційної психологічної компетентності вчителів з питань психологічної готовності до навчання, особливостей адаптаційного періоду першокласників до школи; розвиток у педагогів емпатії, толерантності, здатності до психологічної підтримки.

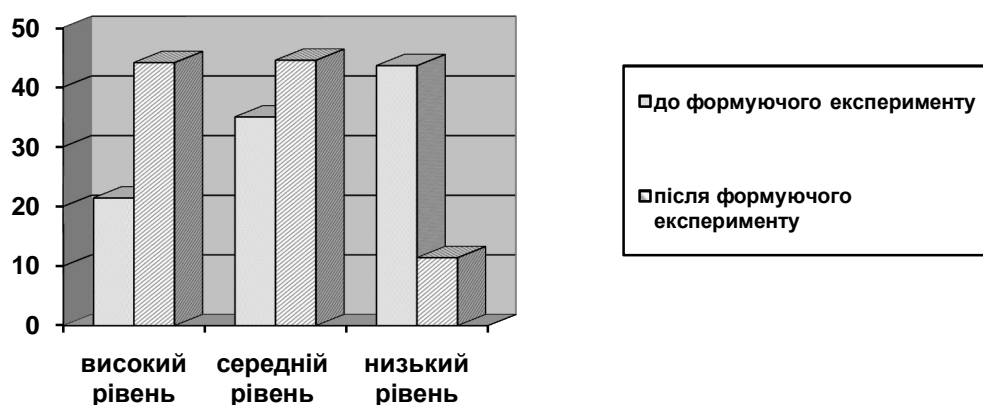
За результатами повторного психодіагностичного обстеження сільських першокласників, які взяли участь у програмі «Успішний першокласник» було відзначено позитивну динаміку в підвищенні психологічної готовності до навчання.

Діти краще почали сприймати шкільні вимоги, стали почувати себе більш комфортно в школі, навчилися конструктивно вирішувати конфліктні ситуації. Пізнавальна мотивація має вже більш виражений характер: було зафіксовано підвищення пізнавального інтересу до виконання завдань, інтерес до знань, радість від пізнання нового. Сформовано позитивне ставлення до школи до себе, до вчителів, інтелектуальні показники значно підвищилися.

Психологічні знання, що були отримані батьками й вчителями у ході проведення корекційно-розвивальної програми допомогли їм по-новому дивитись на знайомі життєві ситуації, краще зрозуміти себе, своїх дітей та оточуючих людей, задуматися і змінити своє ставлення як до себе так і до своєї дитини.

Аналізуючи результати впровадження програми «Успішний першокласник» в навчально-виховний процес сільської школи можна говорити про ефективність розробленої нами корекційно-розвивальної програми, застосування якої з учнями експериментальної групи дало можливість значно підвищити рівень психологічної готовності першокласників.

Порівняти отримані дані до і після формувального експерименту можна дивлячись на діаграму (рис. 3).

Рис.3. Результати формувального експерименту

Результати експерименту підтверджують, що в експериментальній групі відбулося якісне зрушення параметрів, про що свідчать домінування високого і середнього рівня психологічної готовності.

Як засвідчують наведені дані діаграми, до початку формуючого експерименту в експериментальному класі середній рівень психологічної

готовності до навчальної діяльності виявили 35 %, дітей, низький – 43,6 %. Після експерименту середній рівень психологічної готовності до навчальної діяльності виявили 44,5 % дітей, низький 11,4 % і високий 44,1 %.

Одержані дані продемонстрували, що запропонована програма сприяла підвищенню рівня психологічної готовності дітей до навчальної діяльності. Так, в експериментальному класі відбулися зміни кількості учнів по трьом рівням. Тобто учні, які мали низькі показники психологічної готовності покращили свої результати до середнього рівня. Є навіть такі, які завдяки заняттям піднялись до високого рівня психологічної готовності.

Аналіз результатів корекційно-розвивальної програми показав, що впровадження цих заходів мали позитивний ефект. Збільшилася кількість учнів з середнім та високим рівнем готовності до шкільного навчання. А це у свою чергу призвело до зниження рівня дезадаптації першокласників, що виражається в успішному засвоєнні навчального матеріалу, конструктивному спілкуванні з однолітками і вчителем, а отже й особистісному, інтелектуальному й соціальному розвитку дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Истратова О. Н. Справочник психолога начальной школы / О. Н. Истратова, Т. В. Эксакусто. – Изд. 3-е. – Ростов н/Д : Феникс, 2006. – 442 с.
2. Гуткина Н. И. Психологическая готовность к школе / Н. И. Гуткина. – М. : Академический проект, 2000. – 184 с.
3. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д. Формы и методы работы со сказками / Т. Д. Зинкевич-Евстигнеева. – СПб. : Речь, 2005. – 230 с.
4. Ілляшенко Т. Про готовність дітей до шкільного навчання / Т. Ілляшенко // Початкова школа. – 2002. – № 3. – С. 69–71.
5. Коломинский А. Л. Учителю о психологии детей шестилетнего возраста / А. Л. Коломинский, Е. А. Панько. – М. : Просвещение, 1988. – 200 с.
6. Коцур Н. І. Адаптація шестирічної дитини до школи: психолого-педагогічні та медичні критерії / Н. Коцур // Рідна школа. – 2008. – № 10. – С. 38–42.
7. Робота психолога з батьками / [упоряд. Т. Гончаренко]. – К. : Вид. дім «Шкіл. Світ» : Вид. Л. Галіцина, 2006. – 112 с. – (Б-ка «Шкіл. Світу»).
8. Рудніцка І. Психолого-педагогічні рекомендації щодо розв'язання проблеми шкільної дезадаптації / І. Рудницька. // Психолог. – 2004. – № 25–26. – С. 52.